

A szövetség ára

Nehéz pontosan megfogalmazni, hogy milyen tényezők alkotják a sikeres politika művészetét. A megfelelő szövetséges kiválasztása minden bizonnyal ezek közé tartozik. Nemzetközi szinten a hasonló érdekekkel rendelkező államok gyakran szövetségbe tömörülnek, támadó vagy védekező céllal, utóbbi esetben általában egy másik tömb szándékainak ellensúlyozására. A belpolitikai életben is általános jelenség a koalíciók létrehozása. A forradalmi átalakulások kezdetén, illetve a demokráciákban megszokott gyakorlat az összefogás, de még a szigorú diktatúrák is szükségét érzik, hogy felmutassanak valamilyen szövetségest, amelynek érdekeit képviselik. Jelen számunkban a szövetségekötések legkülönbözőbb formáira és hatásaira hozunk példákat.

A nagy francia forradalom irányzatai, mint az első tanulmány szerzője, Balázs Gábor megállapítja, máig a kortárs politikai ideológiák előzményeként szolgálnak. Írásában a girondiakról ad átfogó, nagy ívű képet, bemutatva a korábbi kutatások eredményeit és gyakran egymásnak ellentmondó megállapításait. A girondiak az 1790-es években váltak önálló kutatási témává, addig főképpen a Hegypárttal való küzdelmük prizmáján keresztül jelentek meg. A Hegypárttal folytatott hatalmi harcban felszínre törtek a nép és a népi mozgalom megítélésében megmutatkozó különbségek. Márpedig a forradalom alakulása során igen lényegesnek bizonyult a „szövetségi politika”, a népi mozgalom megnyerése. Egy ideig a Gironde is ügyesen használta fel a népi mozgalmat a forradalom tovább lendítésére, de 1792 őszén szembekerült a párizsi néppel, mert nem fogadta el a népi szuverenitás közvetlen gyakorlását. A szerző álláspontja szerint a Gironde nem azért bukott el, mert nem volt hajlandó szociális intézkedések végrehajtására, hanem mert hadat üzent a népi mozgalomnak. A jakobinusok sokkal körültekintőbben politizáltak: amíg hasznosnak bizonyult, felhasználták a népi mozgalmat, ugyanakkor korlátozták is tevékenységét és befolyását.

A megfelelő szövetség kialakítása az eredményes külpolitika feltétele is. Különösen fontos volt a tisztánlátás az 1930-as évek közepén, amikor új rend kezdett kibontakozni Európában. Szövetségek jöttek létre a területi igények teljesülése, illetve a területvesztés és a háború elkerülése érdekében. Számunkban két ország: Törökország és Jugoszlávia korabeli választásait mutatjuk be.

Réti Balázs a török külpolitika dilemmáit vázolja. Stratégiaileg fontos elhelyezkedése miatt Törökország megnyerésére nagy hangsúlyt fektettek az egymás-

sal szemben álló országok. Az Egyesült Királyság és Franciaország közösen igyekeztek megszerezni a szövetségét, miközben Németország is mindent elkövetett, hogy befolyása alá vonja az országot. A török vezetés határozottan azt az álláspontot képviselte: nem ismétlődhet meg a korábbi vezetés hibája, az, hogy az Oszmán Birodalom az első világháborúban hadban állt a Brit Birodalommal. Tanulva az előző világháborús tapasztalatból, Törökország politikailag és katonai szempontból Nagy-Britanniához közeledett. Aggodalmat váltott ki Olaszország balkáni terjeszkedése, majd a Molotov–Ribbentrop-paktum, utóbbi végső lökést adva, hozzájárult az angol–francia–török kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírásához (1939. október 19.). Egy csatolt jegyzőkönyvben ugyanakkor kimondták: nem kényszeríthetik Törökországot olyan akcióra, melynek következtében fegyveres konfliktusba kerülne a Szovjetunióval. A szerződés megkötése után hadianyagot és pénzügyi segítséget vártak a törökök a szövetségeseiktől. Franciaország német megtámadása után az említett jegyzőkönyvre hivatkozva került el Törökország a tőle várt hadba lépést, majd 1940. június 26-án a török kormány hivatalosan bejelentette az ország nem hadviselő státusát. A balkáni előrenyomulás után Németország is megkísérelte a maga oldalára állítani Törökországot. A török vezetés a háborúba sodródás elkerülése érdekében barátsági szerződést kötött Németországgal (1941. június 18.), majd néhány nap múlva Törökország bejelentette semlegességét a német–szovjet konfliktusban. Végső soron Törökországnak sikerült a világháború fordulatai közepette fenntartania a semlegességét, ügyesen kijátszva egymás ellen a szemben álló feleket.

Jugoszláviának azonban nem volt esélye, hogy elkerülje a háborút. A belgrádi belpolitikai fordulat után az olasz balsikerek következtében a balkáni hátszínház nyugalmanak biztosítására Németország és a szomszédos országok 1941. április elején lerohanták Jugoszláviát. Júniusban a Szovjetunió elleni német támadással a második világháború is új szakaszába lépett: megszűnt a – például a lengyelországi területek felosztásában megmutatkozó – német–szovjet együttműködés, és szövetség jött létre az angolszász hatalmak és a Szovjetunió között, amit – az új nagyhatalmi rendszerre való készülődés jegyében – végig a szövetségesek közötti rivalizálás jellemezett. A vetélkedés egyik balkáni példáját mutatja be Bíró László. Jugoszláviában a Szovjetunió a kommunisták vezette partizán-ellenállást, a nyugati hatalmak, főképpen Nagy-Britannia, az emigráns kormányt és a csetnik mozgalmat támogatták (majd miután a nyugati szövetségesek is rájöttek, hogy katonai szempontból a népfelzabarádító mozgalom hatékonyabb, gyakorlatilag elismerték partnerként). A megszállókkal szembeni küzdelemmel egy időben a háború utáni politikai hatalomért is folyt a harc, és a győztesen kikerülő helyi erők „felülírták” a nagyhatalmi megállapodásokat, és maguk választották meg, hogy az ország melyik blokkba kerül. A Szovjetunió segítségének és szövetségének azonban ára volt: Jugoszláviának a háború után mérsékelnie kellett volna regionális politikai ambícióit, teljes mértékben alávetnie magát a szovjet geopolitikai elképzeléseknek. Mivel nem tette, a szovjet–jugoszláv viszony 1948 júniusa után elmérgesedett, és a többszöri megbékélés ellenére a kölcsönös bizalmatlanság örökre megmaradt.

A kétpólusú vilárendszer 1990 után, a Szovjetunió felbomlásával megszűnt, de már korábban, az 1980-as évek legvégén mutatkoztak jelei a szövetségi rendszerek közötti merev szembenállás oldódásának. Kapcsolatok létesültek olyan országok között, amelyek addig ridegen elzárkóztak egymástól. 1989–1990 folyamán a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nagy csalódására a szovjet blokk összes országa, a Szovjetunióval együtt, felvette a diplomáciai kapcsolatot Dél-Koreával. Mindez bizonyos mértékben kitágította az Amerikai Egyesült Államok KNDK-politikájának lehetőségeit. Mezei Tibor a denuklearizációs törekvéseket elemzi, azokat a diplomáciai folyamatokat mutatja be, amelyek során az Egyesült Államok az 1990-es években megpróbálta elérni, hogy a KNDK állítsa le és szüntesse meg atomprogramját, valamint az 1990-es évek második felében fékezze le a ballisztikus rakéták fejlesztését. 1992-ben még úgy tűnt, hogy a KNDK kész együttműködni a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel, és valóban integrálódni kíván a nemzetközi közösségbe. Egy év múlva azonban bejelentette kilépési szándékát az atomsorompó-szerződésből. A következő években intenzív tárgyalások kezdődtek, az USA szem előtt tartotta szövetségese, a Koreai Köztársaság érdekeit is, sőt még a tárgyalásokba is bevonta. Mindazonáltal kedvezmények nyújtása ellenére sem sikerült elérni, hogy a KNDK formálisan is visszalépjen a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség szervezetébe, és azt sem, hogy hagyjon fel az elsődlegesen a Koreai Köztársaságot fenyegető ballisztikus rakéták tesztelésével és hadrendbe állításával. Eredménynek az tekinthető, hogy megőrizték a térség stabilitását, elkerülték a fegyveres konfliktust.

A belpolitikai stabilitás szempontjából elengedhetetlen, hogy a hatalmon lévők élvezzék bizonyos társadalmi rétegek támogatását, ezért a szocialista országokban különböző szövetségi politikákat alakítottak ki. Annak érdekében, hogy vonzóvá tegyék az 1917 után létrejött új rendszert, a Szovjetunió 1936. évi alkotmányában rögzítették a nők és a férfiak egyenjogúságát. A nőket különböző célokból kívánta szövetségesként megnyerni a kommunista párt. Várad Natália azt emeli ki, hogy a szovjet vezetés az erőltetett, gyors ütemű iparosítás időszakában, majd a második világháború idején munkaerőként tekintett a nőkre. Hatalmas propagandával új nőképet igyekeztek kialakítani: a nő „a szocialista társadalom egyenrangú állampolgára, a szovjet társadalom nagy ereje”, és az új eszmények szellemében elvárták aktív részvételét a termelőmunkában és a társadalmi életben. Az emancipációnak ára is volt: a nőknek több színtéren kellett helytállniuk, gyakran nehéz fizikai munkát voltak kénytelenek végezni. Sokan még súlyosabb megpróbáltatásként élték meg, hogy néhány héttel a szülés után csecsemőjüket bölcsődébe kellett adni azért, hogy újra munkába álljanak. Az írás kárpátaljai példákat felsorakoztatva teszi szemléletessé nemcsak a nők helyzetében bekövetkezett változásokat, hanem a korabeli elvárásokat és a sajtón keresztül tükröződő hangulatot.

Műhely rovatunkban egy nagy történettudományi vállalkozás folytatásának tervét állítja középpontba Keresztes Csaba. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a magyar múltira vonatkozó fontos dokumentumok jó része a határon túl maradt. A békeszerződés tárgyalásokat rendelt el az utódállamok között az iratok megosztásának kérdésében. Az 1926. júniusi badeni levéltári egyezmény

értelmében az anyag nagyobb része a proveniencia elve alapján Bécsben maradt, azonban kimondták, hogy a Magyarországot is érintő állagok közös szellemi tulajdont képeznek. Bécsben magyar levéltári kirendeltség létesült, valamint megalapították a Magyar Történetkutató Intézetet a levéltári források gyűjtésére és kiadására. A *Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris* sorozatban 1921 és 1944 között közel negyven kötet jelent meg, 1944 után a háború és a gazdasági nehézségek miatt viszont évekig szünetelt a kiadványok megjelenítése. A Vallás- és Közoktatási Minisztériumban 1948-ban felmerült a forráskiadás folytatása. A minisztérium mindenekelőtt a kötetek tematikájának tervezetét kívánta elkészíttetni, majd egy történelemszempontot létrehozni, amely irányítaná a bécsi kutatómunkát. Egy év múlva, 1949 közepén azonban – különösebb indoklás nélkül, minden bizonnyal a belpolitikai balratolódás és a történészekkel szembeni bizalmatlanság, továbbá a korábbi történelemszemlélet elvetése miatt – már időszerűtlennek találták a kérdést. Keresztes Csaba egy dokumentumot közöl a *Fontes*-kötetek tervezetéről. Az irat dátum és aláírás nélküli, és csak feltételezni lehet, hogy a Kelet-európai Tudományos Intézetben készült. A tematika pontosan mutatja, hogy összeállítói mit gondoltak fontosnak közzétenni a bécsi levéltárak anyagaiból, emellett a korszak eszmeiségét is, mivel a korábbi témák mellett megjelennek új szempontok is, például a munkásmozgalom és az agrárproletariátus kérdései.

Bíró László

THE PRICE OF THE ALLIANCE

It is difficult to tell exactly what factors make up the art of successful politics. Choosing the right ally is no doubt one of them. The present issue offers examples of the most diverse forms of alliances and their effects. Reaching as far as the themes of winning the alliance of the people or various social groups, the papers touch the French Revolution and the emancipation of Soviet women, while the studies that deal with the international relations focus on twentieth-century alliances.